

Тема 8. Міжнародні політичні відносини

Політичні аспекти міжнародних відносин

Серед пріоритетних напрямків політичних відносин важливе значення мають міжнародні. Вони є специфічним видом суспільних відносин. Їх розуміють як складну систему політичних, економічних, дипломатичних, військових, інформаційних та інших відносин і зв'язків на двосторонніх, багатосторонніх, регіональних, континентальних та глобальних рівнях.

Специфіка міжнародних політичних відносин полягає в тому, що:

- порівняно із внутрішньо політичними вони мають ширший просторовий вимір;
- дають характеристику взаємодії між двома й більше суб'єктами (державами, об'єднаннями, блоками);
- основними суб'єктами виступають народи, держави, політичні й громадські структури;
- їх прояв пов'язаний із широким спектром міжнародних норм і цінностей;
- функціонування міжнародних політичних відносин переважно відбувається в рамках міжнародних політичних структур (система державних і недержавних стосунків соціальних(суспільних та політичних) інститутів, що виконують певні політичні функції).

Політична наука по-різному визначає сутність політичних відносин. Відомий американський фахівець Дж. Розентау суб'єктами цих відносин вважає перш за все конкретних індивідів, а Р. Арон - політичні структури, держави та міждержавні утворення. Більшість політичних теоретиків дотримуються думки, що міжнародна політика є похідною від внутрішньої політики. Зокрема, Г. Моргентау стверджує, що "суть міжнародної політики ідентична внутрішній".

Крім особи, держави, міжнародних структур до суб'єктів відносять релігію і церкву. Останнім часом активними суб'єктами стають терористичні структури, які отримали можливість впливати на міжнародні процеси. Все активнішими суб'єктами стають партії й міжпартійні об'єднання, наприклад Соціалістичний Інтернаціонал тощо.

Політична наука по-різному трактує питання щодо основного суб'єкта міжнародних політичних відносин. Етатистський (державницький) підхід до функціонування міжнародних політичних відносин виходить з усталеної юридичної традиції, згідно з якою головна роль належить державам і міждержавним об'єднанням. Виокремлюють основним суб'єктом і національні політичні системи. Антиетатичний підхід полягає в тому, щоб основним суб'єктом вважати недержавні й навіть неполітичні структури.

Міжнародні відносини все більше набувають міжсистемного характеру. Така система складається з однополюсного світу, біполярного (двополюсного) світу, багатопольного й атомізованого світу. Однополюсний світ характерний для ранньої історії людства, де домінували імперії (Персія, Римська імперія). Пізніша поява багатьох могутніх держав, які боролися за впливи, привела до встановлення системи багатопольного світу. Ще пізніше з'явилася "блокова політика". Сучасний світ після розпаду "соціалістичного блоку" все більше визначається переважаючою могутністю США.

Міжнародна політика має великий арсенал факторів впливу на внутрішню політику.

До таких факторів належать: зовнішнє втручання, міжнародна експансія, військова інтервенція, міжнародний "патронат" могутніших держав, нерівноправні угоди й домовленості, регіональні впливи й об'єднання, кооперація і співробітництво.

Особливі механізми регулювання міжнародних відносин отримали міжнародні структури. До найбільш авторитетних належать: Організація Об'єднаних Націй, Європейський Союз, Організація безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), НАТО, СНД.

Міжнародні політичні відносини активно досліджуються аналітиками. Вироблено низку концепцій, серед яких найпоширеніші:

1. Глобалістсько-футурологічні концепції, найхарактернішими рисами яких виступають: майбутнє суспільство передбачається політично й економічно більш стабільним; визначальну роль у ньому відіграватимуть загальнолюдські норми й цінності; основою цього суспільства будуть структури громадянського суспільства. До цього напрямку належить і концепція "життєздатного суспільства", у якій на перше місце висувається необхідність посилити роль великих корпорацій, особливо транснаціональних (А. Міллер), зацікавлених груп і засобів масової інформації, які разом зможуть обмежити ринкову стихію.

2. Загально методологічні теорії, до яких входять концепції: прагматизму й політичного реалізму (Г. Моргентау), війни й миру (Р. Арона), теорія факторів (К. Райта), теорія рівноваги (Дж. Ліскі), світових систем (Й. Галтунг). Великий внесок у теорію міжнародних відносин зробив американський теоретик Дж. Розентау. У своїх творах "Суспільна думка і зовнішня політика", "Національне керівництво і зовнішня політика", "Драма політики" та інших розробляє цікаві й суперечливі аспекти міжнародних відносин. Дж. Розентау виводить поняття "порівняльні методи в теорії міжнародних відносин". Для аналізу системи політичних процесів рівної спрямованості він пропонує концепцію планомірного управління та її елементи: а) акції управління; б) особи, які реалізують зовнішню політику; в) цілі й об'єкти управління; г) управлінські рішення; ґ) можливості й засоби управління; д) межі управління; є) взаємодія і результати управління в міжнародній політиці.

3. Спеціальні концепції аналізу конкретних проблем міжнародних відносин. До них належать: міжнародні системи, міжнародні структури, міжнародні конфлікти, національні й глобальні інтереси. У цю групу входить і концепція "загальної безпеки".

Політична наука виділяє такі тенденції розвитку сучасних міжнародних відносин:

- 1) прискорене зростання технологій і комунікацій;
- 2) прискорення процесів модернізації економіки відстаючих країн;
- 3) зростання позицій країн і регіонів, які раніше не були на головних ролях (Європа, Китай);
- 4) зменшення можливостей великих держав самостійно вирішувати складні міжнародні проблеми;
- 5) збільшення політичної і економічної взаємозалежності держав і регіонів.

Глобалізація світових політичних процесів набирає прискорення. Вона має свої передумови й фактори. Такими факторами є: створення технічної бази для міжнародних сполучень; інформаційна революція; інтерналізація капіталу; зростаючий дефіцит природних ресурсів; демографічний вибух, особливо в малорозвинутих регіонах; екологічні загрози людству; розповсюдження зброї масового знищення; посилення міграції населення.

Зовнішня політика - це дії, спрямовані на захист своїх національних інтересів, поширення національних впливів і підтримання стосунків з іншими державами та міжнародними об'єднаннями.

До тепер політика розглядалася нами у межах національних держав, де її суб'єктами виступали особи, соціальні групи (класи, прошарки) партії, рухи. Проте самі незалежні держави не розвиваються у вакуумі, вони взаємодіють одна з одною і виступають суб'єктами політики більш високого рівня - міжнародного. На цьому рівні здійснюються національні і державні інтереси.

Міжнародний чинник завжди грав важливу роль у внутрішньополітичних перетвореннях на різних етапах і практично у всіх країнах. Проте в умовах взаємозалежного світу, якою світова спільнота стала зараз, значення цього чинника помітно зросло. Крім того, людство зіткнулося з поряд глобальних проблем, подолати які поодиночі просто неможливо. Природно, вплив міжнародних відносин (економічних, політичних, культурних і так далі) на внутрішньополітичний розвиток не слід переоцінювати, оскільки воно далеко не завжди є вирішальним.

Світова спільнота. Сучасне людство - це 6 млрд. осіб, тисячі великих та малих народів, велика різноманітність економік, культур та явищ соціально-політичного життя. Це, нарешті, майже 230 країн і територій, переважна більшість яких - суверенні, політично незалежні і самостійні держави. Не дивлячись на всю свою історичну багатолітність, людські співтовариства відвіку рухалися від роз'єднаності до все більш помітного об'єднання, до поступової глобалізації відносин між країнами, народами і людьми. Результатом цього тривалого складного процесу і з'явилася сьогодняшня світова спільнота людей.

Дослідження політики на міжнародному рівні має свої особливості. Ці особливості пов'язані з характером міжнародних відносин, специфікою зовнішньої політики. Ступінь взаємозв'язку і взаємовпливу держав в сучасному світі настільки великий, що жодна держава не може проводити свою політику без урахування інтересів світової спільноти.

Світова спільнота - це об'єднання народів і держав світу, пов'язаних між собою загальними інтересами, єдиною метою і різноманітними відносинами.

В кінці ХХ в. світова спільнота є інтегрованою єдністю різноманітних і суперечливих елементів. Це великі групи держав, що належать до одного з соціально-економічних типів сучасних суспільств: постіндустріального, індустріального і аграрно-індустріального. Для їх характеристики використовуються поняття «перший світ», «другий світ», «третій світ».

«Перший світ» - постіндустріальні країни (США, Франція, Німеччина, Великобританія, Японія, Канада і ін.) з новим ресурсо-, енерго- і праце містким виробництвом, що базується на мікропроцесорній техніці.

«Другий світ» - індустріальні країни (Росія і країни СНГ, Китай, Польща, Угорщина, Чехія та ін.) з традиційним ресурсо-, енерго і праце містким виробництвом.

«Третій світ» - країни, що розвиваються, сукупність колишніх колоніальних і залежних країн Латинської і Центральної Америки, Азії і Африки з пануванням традиційних індустріальних і доіндустріальних виробництв.

Багато проблем і суперечностей світової спільноти наочно розкриваються через порівняння деяких показників розвитку «першого», «другого» і «третього» світів.

Низька ефективність національних економік, технологічна відсталість найзгубнішим чином позначаються на всіх сторонах життя країн «третього світу». По даним ООН, тут 800 млн. людина живуть на межі голоду, а 40 млн. вмирають від виснаження. В

США при 5-10% зайнятих в аграрному секторі надлишки продовольства експортуються. А, наприклад, в Індії в аграрному секторі зайнято 70-80% населення, але країна не забезпечує себе продовольством, закупляючи до 10 млн.т. зерна в рік.

Світова спільнота є єдністю в різноманітті, його елементи постійно змінюються. Об'єм і глибина змін різні. Одні вириваються вперед, для інших характерні низькі темпи розвитку. Треті довго, безуспішно пробують різні варіанти розвитку і виявляються на узбіччі. В дослідженнях таких аспектів світової спільноти використовуються поняття «центр» і «периферія» світового розвитку.

Міжнародна політика: сутність, структура, пріоритети. Перш ніж визначити природу міжнародної політики і її відмінності від внутрішньої, а також виявити характер їх взаємозв'язку, необхідно з'ясувати як співвідносяться поняття «міжнародні відносини» і «міжнародна політика».

Раніше в теорії міжнародних відносин для позначення взаємодії між суверенними державами використовувалося поняття «зовнішня політика». Проте сьогодні світова спільнота складається не тільки з незалежних держав, але і різних економічних, торгових, військових союзів, блоків і так далі, що склалися на двосторонній або багатобічній основі. Окрім них, на міжнародній арені активно діють Організація Об'єднаних Націй; міжнародні урядові і неурядові організації; а також спеціалізовані установи і організації, що займаються питаннями, соціального, економічного розвитку, проблемами роззброєння, безпеці. Всі вони є суб'єктами міжнародних відносин. Отже, міжнародні відносини є системою економічних, політичних, соціальних, дипломатичних, правових, військових і культурних зв'язків і взаємодій, які виникають між суб'єктами світової спільноти. Очевидно, що не всі взаємини між народами, державами, міжурядовими і неурядовими організаціями мають політичний характер. Проте у зв'язку з розширенням числа суб'єктів міжнародних відносин в політичній науці разом з поняттям «зовнішня політика» почав використовуватися термін «міжнародна політика». Під міжнародною політикою розуміються процеси вироблення, прийняття і реалізації рішень, що торкаються життя світового співтовариства.

Міжнародна політика - це система економічних, правових, дипломатичних, ідеологічних, військових, культурних та інших зв'язків і відносин між народами, державами та групами держав, провідними соціальними, економічними і політичними силами й організаціям, що діють на світовій арені.

Суб'єктами світової політики виступають держави, міжнародні об'єднання, політичні партії і рухи і т.п. На світовій арені, крім держав, з'явилося багато нових неурядових суспільних і гуманітарних організацій, угруповань, союзів, діють суспільно-політичні рухи. Але роль їх залишається поки несумірною з роллю держав, на які покладена місія представляти в світовій політиці суспільство в цілому, а не яку-небудь окремо взятую соціальну групу або політичну організацію. Політологи підкреслюють, що держава - єдиний загальнонаціональний інститут, що має легітимні повноваження брати участь у відносинах з іншими державами, укладати договори, оголошувати війну. Держави як і раніше залишаються основними суб'єктами світової політики. Разом з тим зростання числа міжурядових і міжнародних неурядових організацій робить правомірним твердження про формування нового світового політичного простору, в якому всі суб'єкти світової політики тісно взаємозв'язані. Цей термін відображає взаємодію всіх політичних сил в глобальному масштабі при рішенні питань забезпечення загального миру, безпеки, рівної для всіх прав і можливостей вільного розвитку та ін.

Сфера світової політики охоплює весь спектр політичних відносин, що склалися між державами; її головні пріоритети обумовлені рішенням проблем, від яких залежить майбутнє всього людства. Це, перш за все, війна і мир, загальна безпека, охорона

навколишнього середовища, подолання відсталості і убогості.

Міжнародна політика є результатом глибокої трансформації міжнародних зв'язків і взаємодій. Рішення глобальних проблем світової політики багато в чому визначається динамікою господарського розвитку, перспективними інтеграційними процесами, які ведуть до посилення взаємозв'язку і взаємозалежності в рамках світового господарства і світового ринку.

Від внутрішньої політики світову політику відрізняє відсутність центральної влади, що забезпечує дотримання обов'язкових для кожного суб'єкта правил поведінки. Тому світова політика є зоною підвищеного ризику, в якій кожний учасник взаємодії вимушений виходити часто з непередбачуваної поведінки інших. На відміну від зовнішньої політики вона складається багато в чому статично і не обмежується діяльністю держав. По своєму характеру і меті світова політика є особливим родом політики, що має в своїй основі створення і підтримку стабільного міжнародного середовища, в якому могли б розвиватися інтереси всіх її учасників.

Найближча задача світової політики: створити систему міжнародної безпеки, яка базувалася б на довірі і мирі, вільному від ядерної зброї, насильства, страху, підозрілості і ненависті.

Наступна задача - це забезпечення безпеки і захищеності людини, його соціального і економічного добробуту, особистого благополуччя і безпеки.

Застосування сили в світовій політиці в суперництві держав на міжнародній арені сьогодні небезпечно. Це загрожує знищенням людства. Сьогодні біполярний світ розпався, і є всі підстави говорити про формування многополярності світової спільноти. Сучасний мир багатий новими елементами, які сприяють перерозподілу центрів економічної і політичної активності. Таким чином, спостерігаються крупні зміни в світовій політиці, в структурі і змісті міжнародних відносин.

Для сучасних міжнародних відносин характерні глобалізація, інтерналізація, поглиблення політичних і економічних зв'язків, підвищення значущості загальнолюдських цінностей. В той же час сучасні міжнародні відносини не вільні від локальних міждержавних і етнополітичних конфліктів; політики агресії і силового тиску; міжнародного тероризму. Проте, не дивлячись на те, що світ сьогодні складений і суперечливий, повний несправедливості запеклості, військових зіткнень, в ньому неухильно пробиває собі дорогу ряд позитивних тенденцій. Серед них можна виділити чотири основних взаємозв'язаних процесів.

Деідеологізація міжнародних відносин - це їх звільнення від ідеологічних забобонів, які десятиріччя розділяли народи і держави на два ворогуючі табори. Міждержавні відносини згідно ідеологічним установкам колишніх КПРС і СРСР представлялися як «арена непримиренної класово боротьби». В результаті між народами сіялися підозрілість і страх, злість і ненависть. На зміну подібним примітивним підходам постійно приходить розуміння природності того положення, що життя людства багатоманітне, і що будь-яке суспільство має право вибирати собі тип життєвого устрою.

Перехід від конфронтації до партнерства і співпраці. Народи і держави ще недавно розділені «залізною завісою», все більш усвідомлюють, що протиставлення стає життєво небезпечним. Для мешканців планети набагато доцільно і вигідніше співробітничати: знаходити точки взаємних інтересів, приходити до згоди, торгувати, обмінюватися науковим і господарським досвідом, зразками своїх національних культур.

Розосередження влади в світовій політиці, тобто поступовий перехід цієї влади з рук однієї-двох «сверхдержав» в руки більш широкого круга країн. Спочатку пануюче

положення в світі займали два полюси - США і СРСР, тепер - одні Сполучені Штати. Людству необхідний баланс сил, потрібна своя, міжнародна система заборон і протипа, хоча б з трьох світових центрів економічного і політичного впливу. Такі центри вже формуються - Західна Європа (Європейський Союз), Латинська Америка, Південна Азія, Росія, Китай, а також створена 6 березня 1998 р. Велика Європейська трійка (Німеччина, Франція, Росія).

Демократизація і гуманізація світової політики. Ці позитивні процеси розвиваються по чотирьох напрямках:

Сучасні демократичні, правові держави прагнуть збільшити відкритість своїх меж, забезпечити людям свободу пересування і в той же час їх безпека і захищеність в будь-якій точці планети.

Все велика частина світової спільноти погоджується з необхідністю так званого «людського вимірювання» політичних процесів. При цьому признаються самоцінність кожної окремої людини і пріоритетність його прав і свобод по відношенню до інтересів і прав держави.

Все більш помітним стає значення етичних принципів в світовій політиці. Все частіше світова спільнота колективно засуджує і вживає сумісних заходів проти диктаторських режимів, тоталітаризму, націоналізму і неофашизму; проти бандитизму і терору, різного фанатизму і екстремізму, проти екологічної і військової загрози миру.

Розширення міжнародних відносин. Воно виявляється в поглибленні світової співпраці, збільшенні числа учасників міжнародних зв'язків. Сьогодні на світовій арені взаємодіють не тільки державні урядовці і ділові люди, але і політичні партії, суспільні рухи, церковні, культурні, спортивні і багато інших організації. Все більш збільшується взаємозв'язана, взаємозалежність і цілісність єдиного в своєму різноманітті сучасного миру.

Світовий політичний процес. Сучасний етап міжнародних відносин характеризується наростаючим взаємозв'язком і взаємозалежністю учасників світової спільноти. Це обумовлено тим, що прогрес і виживання людства можна забезпечити тільки сумісними зусиллями всіх держав, міжурядових не урядових організацій. Основні форми (прояви) міжнародно-політичних процесів - це співпраця (різними видами якого є переговори, багатобічна дипломатія, різні види інтеграції і координації діяльності держав і інших учасників міжнародних відносин); конфлікти, вищою формою яких виступає війна, а також ухвалення зовнішньополітичних рішень суверенних, незалежних держав і рішень міжнародних органів, організацій і установ.

Аналізуючи спостережувані сьогодні на світовій арені зміни, сучасні автори прагнуть з'ясувати особливості нинішнього етапу розвитку світового політичного процесу, щоб виявити деякі нові тенденції в його розвитку.

З розпадом Радянського Союзу - однієї з наддержав - мир перестав бути біполярним, виникла закономірна необхідність у визначенні і обґрунтуванні системи «нового світового порядку».

Перша концепція «нового світового порядку» виходить з того, що після зникнення СРСР - одного з полюсів раніше біполярного світу - США отримали шанс на встановлення якогось *Pan Americana* – одно полярного світу і нав'язування світу свого бачення і сценарію політичного процесу.

Друга концепція є ідеєю багато полярності, суть якої полягає в тому, що полюсами багатопольярного миру повинні стати наймогутніші держави. На думку Г.Киссинджера, «система міжнародних відносин ХХІ століття включатиме принаймні

шість найважливіших держав - США, Європу, Китай, Японію, Росію і, ймовірно, Індію». Відомий американський політолог, автор концепції «зіткнення цивілізацій» С.Хантінгтон вважає, що в сучасних умовах «глобальна політика стала багатополлярною, багато цивілізаційною».

Сучасний американські вчені М.Зінгер і А.Вілдавський, наприклад, виділяють роздільність сучасного миру на дві частини: одна частина - це зони миру, добробуту і демократії, інша - зони війни, бродіння і розвитку. Більшість людей, на їх думку, проживає в зонах бродіння, де переважають бідність, анархія і тиранія. В зони миру, добробуту і демократії входять 25 країн: країни Західної Європи, США, Канада, Японія, Австралія і Нова Зеландія. В них проживає 15 % населення земної кулі.

Рівень життя пересічних громадян тут за історичними мірками вельми високий (від 10 тис. до 30 тис. долл. річного душевого споживання валового національного продукту), а тривалість життя - не менше 74 років. Основою добробуту є якісна наукомістка економіка з використанням комп'ютерів, електронних засобів зв'язку, інформаційних і інших передових технологій.

Альтернативна точка зору на перспективи розвитку міжнародних відносин представлена соціологом Ф.Фукуямой, автором концепції «кінця історії», згідно якої:

в ХХІ століття мир ввійде розділеним на дві частини: розвинутий «центр» (промислово розвинуті країни Заходу) і навіки відсталу «периферію» (держави Африки, Азії, Латинської Америки, республіки колишнього СРСР і країни Сходу;

країни ліберальної цивілізації володіють їх монопольним правом «робити історію».

задача «периферії» - поставляти «центру» енергоносії і виступати як звалище для отруйних відходів. В обмін на це розвинуті країни надають відсталим державам гуманітарну допомогу. Тим самим досягатиметься стабільність міжнародних відносин.

Ескалація експансіонізму західної цивілізації привернула останнім часом увагу багатьох учених до цивілізаційної концепції в суспільствознавстві. Нав'язування західного як «загальнолюдського» використовується як новітній засіб неоколонізації країн інших цивілізацій і гальмує їх розвиток, а то і руйнує суспільство.